

PRVACI SKOLASTIKE, TOMA I BONAVENTURA, I NJIHOVI PROBLEMI

Dr Bonaventura DUDA

*Svečano predavanje na akademiji
povodom 700. obljetnice smrti sv.
Tome i sv. Bonaventure*

Smatram visokom čašću što mi je u ime Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu proslaviti u svečanoj ovoj zgodi, o 700. obljetnici smrti dvaju velikih svjetlila ljudske misli, dvaju doktora Katoličke crkve. »Doctor angelicus« Toma i »Doctor seraphicus« Bonaventura ostaviše u predaji uspomenu dubokog prijateljstva. Oba iste godine 1257., zahvatom pape Aleksandra IV., postadoše »magistri regentes«, rekli bismo redovni profesori pariškog sveučilišta. Oba ovjekovječiše zlatno doba škole. Ista ih služba jedinstvu Crkve vodi na Lionski sabor 1274., i Toma umire na putu, a Bonaventura u punom jeku sabora, oplakan od sviju. I za njih vrijedi riječ Pisma: »Ni smrt ih nije razdvojila.« U potridentskoj obnovi oba su ovjenčana naslovom crkvenih naučitelja, a u obnovi katoličkog visokog školstva pod Leonom XIII oba zauzimaju dično mjesto: Toma »longe eminent« kao »Doctor communis« i »Studiorum dux«, a Bonaventura kao »princeps Scholasticorum alter« i »in mystica theologia facile princeps.«

Progovaram u ime Fakulteta u čijem se gremiju broje časni neoskolastici ili tomisti, naši predšasnici: nadbiskupi Stadler i Bauer; rektori Sveučilišta Zimmermann i Živković; profesori Barac, Bakšić, Gračanin, Grimm, Harapin, Marić. Njima treba pribrojiti iz našega naroda Boškovića, Šanca i druge. Da se u ovome spomenu sjetimo samo pokojnih trudbenika koji su se među nama zalagali za obnovu tomizma ili neoskolastike.

Čast mi je u početku spomen-slova predstaviti općinstvu dragocjenost grada Zagreba, naše Crkve i našega naroda, a to je raritet Metropolitanske biblioteke MR 14 *Expositio Thome de Aquino super decem libros Aristotelis*, iz XIV stoljeća. Zahvaljujemo ovdje našem Velikom kancelaru, zagrebačkom nadbiskupu Dru Franji Kuhariću, Prvostolnome kaptolu i Upravi Sveučilišne biblioteke, što su nam omogućili da ovom dragocjenošću uveličamo ovaj svečani zbor. Rukopis je proučio i izdao u *Bogoslovskoj smotri* 1939 i 1940 tadanji profesor našeg fakulteta, a sada zaslužni zagrebački pomoćni biskup Dr Josip Lach. Nazočnost ovog cimelija na ovoj proslavi ima znamen znaka.

A sada, tri su puta kojima predavač u ovakvoj svečanoj prilici može poći. Prvi, da se pozabavi nekom središnjom kvestijom Tomina i Bonaventurina sistema. Drugi je put, uobičajen na našim akademijama, veličati ova dva supergenija Crkve Božje. Krenuti tim putem brani mi ugled moga profesora, svjetski poznatoga medievaliste Karla Balića koji je u školi vapio: »Scotus non admiratoribus, sed lectoribus indiget!« što u ovaj trenutak prevedeno glasi: »Tomi i Bonaventuri ne trebaju udivljenici nego čitatelji!« Treći je put, biti učenicom kompetentnih istraživača Tominih i Bonaventurinih, pa iz njih proučiti s kojim se, u svome vremenu, »ove dvije masline u domu Gospodnjem« (Siksto V) problemima suočiše i kakvim im zalaganjem odgovoriše. Naumice odabrah ovaj put, nadahnut riječju pape Ivana XXIII blagoslovljene uspomene koji, jer bijaše velik povjesnik, ustvrdi da naše vrijeme nipošto nije najcrnje u povijesti, jer bijaše težih i kobnijih. Smatram, dakle, da vrijedi pogledati probleme s kojima su se rvali Toma i Bonaventura, pa da nam se naša rvanja pokažu u boljim perspektivama, s više nade, providnosnija.

Bit ću, dakako, fragmentaran, a svoje uvide dugujem ponajboljim medievalistima. Paljetkujući u njih — spominjem posebice E. Gilsona, F. Van Steenberghe, F. Coplestona, M. D. Knowlesa, E. Jeaneau-a, J. Lortza, a od naših K. Balića, V. Bajsića, F. Sanca i dr. — ističem poneke pojedinosti koje smatram značajnijima za našu suvremenost, poglavito za naše sveučilišne crkvene probleme, a tiču se ovih suodnosa: novo — staro, karizma — institucija, jedinstvo — pluralizam, vjernačka vjernost i poslušnost — akademska sloboda itd.

Predavanje podijelih na ove podnaslove: Novo vrijeme, novi ljudi — Novi redovnički pokret u Crkvi i pariško sveučilište — Čar Aristotela i zasluga sv. Tome — Uzavrelo stoljeće — Toma i Bonaventura — *Fides quaerens intellectum* — Misterij ostaje.

Novo vrijeme, novi ljudi

Doctor angelicus i Doctor seraphicus uživaju danas u Crkvi neosporan glas naučitelja. Ne bijahu to u svoje vrijeme. I nemoguće ih je pravo ocijeniti, ako ih ne promotrimo u sklopu njihova vremena. Oni su dar Božji vremenu punu vrenja i htijenja, rvanja i nastojanja. Istina, njihovo je djelo plod njihova bogodana genija, ali geniji bijahu izazvani i nošeni svojim vremenom. *Summa theologica* i *Itinerarium* ne nastadoše u bijegu od svijeta, nego u dosluhu s uzavrelim problemima vremena. Tomine *Quaestiones disputatae* i *quodlibetales* i Bonaventurine *Collationes* pokazuju koliko su ovi geniji osluškiivali vrijeme i njegove probleme.

Svi medievalisti mahom otpočinju svoje prikaze poglavljem o novome vremenu, zapravo o novome svijetu, o novome tipu ne samo mišljenja, nego upravo o novome tipu čovjeka što nastaje u XIII stoljeću. To je vrijeme pripravljeno dugim pupanjem, prilikom odasvud, te se odjednom mogu ustanoviti proboji na svim područjima. Možda suvremenici te novosti i ne bijahu svjesni. Jer, redovito istom susljed-

na epoha ocijenjuje prethodnu. Ali, suvremenici su u toj novosti zaživjeli, ona ih je ponijela.

P. Adnès piše (str. 38) o »novome mentalitetu što ga je uvjetovao novi ekonomski, socijalni, politički i kulturni poredak« tako te prisustvujemo »prijelazu od starovinskog tipa čovjeka k tipu novovjekoga«. F. Van Steenberghe (str. 72 sl i 81 sl) označuje polazištem nove ere ove činjenice: pobjedu Papinstva u borbi između Svećenstva i Carstva — buđenje nacionalizma — stvaranje udruženja, cehova, i općina — materijalni prosperitet — nastanak univerza — silan prodor grčke, arapske, židovske filozofske literature. E. Jeaneau (str. 73) ističe četiri čimbenika što usmjeriše u novim pravcima osobito filozofsko razmišljanje: utemeljenje univerza — nastanak Prosjačkih redova — otkriće Aristotela — dodiri s arapskom filozofijom. Po St. M. Gilletu (Bajsić, str. 79) »nalazimo se pred novim poretkom u životu Evrope i Crkve. Pod neprestanim pritiskom dubokog mijenjanja društvene strukture, izgrađuje se novo kršćanstvo, sa suradnjom ili bez suradnje onih kojima službeno pripada da ga organiziraju.«

Istina, ovo je vrijeme bilo mnogostruko pripremljeno. Ranija stoljeća obavila su ogroman posao sabiranja predanoga misaonog bogatstva u Crkvi. Tijekom XII stoljeća dogodio se i značajan preobražaj teološkog mentaliteta. Zapravo, već sam izraz »theologia« bio je nov, gotovo bismo rekli novotarski. Popularizirao ga je Abelard. Dotada se teologija zvala »doctrina sacra« ili »sacra pagina«, a svodila se više-manje na glosirano čitanje Svetoga pisma. Prevladala je nova metoda, glasoviti Abelardov »Sic et Non«. A ono što je u XIII stoljeću neočekivano uvjetovalo novi tip mišljenja, bijaše nadasve iznenađan prodor Aristotela u misao Zapada, a zajedno s njime — zapravo, Aristotel je prodro s njima — susret Zapada s arapskom i židovskom filozofijom. Nastaje neodgodiva potreba, što se sve napetije osjeća, da se teologija modelira prema novom, aristotelovskom tipu znanosti, a i sam vidokrug znanstvenih problema — tako povezanih s vjerničkim razmišljanjem — neočekivano se proširio. Tako je XIII stoljeće u mnogome dužnikom ranijim stoljećima, ali, kad se sve ocijeni, kao kad iznenada krenu gorski potoci da se sliju u velike rijeke, tako je XIII stoljeću pripalo da bude stoljećem velikih nastanaka. Odjednom stvari »krenuše« na mnogim razinama. Nastadoše novi odnosi, novi svijet, iako ne bez porodažnih muka.

Možda je za našu tematiku najznačajnije ono što zapaža već suvremeni kroničar (*Chronica Jordani*): uz dosadašnje Svećenstvo (Sacerdotium) i Carstvo (Imperium) pomalja se nova sila — Sveučilište (Studium). Ono je, čini se, samo sastavina općenitijeg fenomena, a to je Građanstvo. Svakako, na ploči odnosa XIII stoljeća Sveučilište, naročito pariško, zaigralo je važnu ulogu. Osim svega drugoga, oblikuje se prava evropska internacionala, što je značajan čimbenik daljnjih zbivanja. Sveučilište postaje centar susreta, osvješćenja, promaknuća (Chenu, str. 21).

Zna se da sveučilište ne nastaje prvenstveno kao institucija cjelokupnoga znanja. Ono početno nije u tome smislu »universitas« što otvara mogućnosti (»facultates«) za specijalizacije koje zajedno omogućuju cjelokupnost znanja. Sveučilište, dosljedno tadanjemu društvu,

nastaje kao ceh udruženoga znanstvenoga rada profesora i studenata — »universitas professorum et scholarium«. Kao takvo, ono se, rekli bismo danas, samoupravno postavlja između Svećenstva, zapravo Papinstva i Carstva, ili — kako bismo opet danas rekli — između Crkve i Države. Kao treća velesila, potrebna pomalo jednima i drugima. A to Sveučilištu još više omogućuje da od obojice izbori »iura et facultates Universitatis«, prava i slobodine i prava od kojih je najveće: da isključivo podjeljuje graduse, važeće za oboje područje, i Crkve i Države. Ekonomski problem sveučilišta postoji od početaka, a uvjetovan je s jedne strane s nužnošću rada, a s druge strane nužnim učešćem i Crkve i Države, a treće s nužnom slobodom akademskom slobodom koja nije jednom bila ugrožena.

Novi redovnički pokret u Crkvi i pariška univerza

Povijest pak i nagli uspon pariškog sveučilišta povjesnici povezuju s nastankom Prosjачkih redova i njihovim dolaskom na sveučilište. Dolaskom, dakako, i studenata i profesora. Za nove prilike nastadoše u Crkvi novi redovi. Samostan silazi s brda, iz osame seli usred grada koji se baš oblikuje u svome građanstvu (Chenu, str. 21). Prof. Anđelko Badurina istražuje baš na našem užem prostoru kako je ta činjenica utjecala na onodobno oblikovanje ljudskog okoliša: katedrali s crkvenim trgom i magistratu s gradskim trgom odgovara novi franjevački ili dominikanski samostan s intelektualnim centrom. Tako se i na užem prostoru oblikuje Sacerdotium, Imperium i Studium. Nov zajedničarski sistem novih redova, osobito njihova pokretljivost i umiješanost u građanstvo, ponudila je novome sistemu studija poželjan personal. Svijetu pak u pokretu, osobito studentskom, odgovara pastoralno pokretljivo redovništvo. Aleksander Haleški stupa u Franjevački red kao pariški profesor, a za njim njegov učenik Giovanni-Bonaventura, kao student u Parizu. Tko će prebrojiti kilometražu samo magistra Tome: Napulj, Rim, Köln, Pariz, Viterbo, Lion — i to i po nekoliko puta — da spomenemo samo glavne Tomine postaje! Tome mjesnom premještanju, dobro upozoruje P. Chenu, odgovara i misaono obogaćivanje. To je uvjetovalo susrete ljudi i misli, plodne dijaloge i uzajamna darivanja, duhovna darivanja.

Vrijedi, dakle, istaći da su i Toma, Doctor angelicus i Bonaventura, Doctor seraphicus nadasve prvaci što iziđoše iz toga svijeta u pokretu, iz te sveučilišne internacionale. I stoga izučavanje njihovih problema osvjetljuje i suvremenu visokoškolsku problematiku. Genij se obojice rodio na sveučilištu, na njemu je i sazrio. Jer, ističu proučavatelji, u XIII stoljeću, kad se pomalja novo, građansko društvo Evrope, sveučilište bijaše i stjecište i izvorište. Toma i Bonaventura, sa zborom kolega, učiniše ga pastoralnim centrom.

Ali, stvari nisu išle same od sebe. Postojeće pružilo je otpor novome. Izdvajamo samo dvije činjenice. Nisu one doduše u nutarnjoj vezi, ali — nisu ni bez veze, a obje pružaju podosta podataka za razmišljanje o našem vremenu. Te su dvije činjenice: dolazak Prosjачkih redova na sveučilište i proboj Aristotela.

Redovnici su se borili za sveučilišna prava svojih studenata i svojih profesora. Egzistencijalna borba ubrzo je prenesena na idejni plan. Korifeji bijahu s jedne strane Vilim od Svete ljubavi i, poslije, Gerard iz Abbeville. Oni su osporavali ne samo sveučilišna prava redovnika, već napadoše samo redovništvo, pogotovo novoga tipa. Borba ne bijaše jednaka, jer na obranu ustadoše oba naša prvaka, i Toma i Bonaventura, i prvi i drugi puta. Vrijedi čuti već samo naslove djela. Vilim od Svete ljubavi piše *De periculis novissimorum temporum — O pogibli-ma posljednjih vremena*. Sv. Toma mu odgovara djelcem *De impugnantibus Dei religionem — Protiv napadača na pravo bogoštovlje*, a Bonaventura raspravom *De perfectione evangelica — O evanđeoskom savršensstvu*. Pustimo li po strani rivalstva, kojih će uvijek biti među ljudima, Toma i Bonaventura morali su braniti novi, evanđeoski ideal što ga u Crkvi pobudiše Dominik i Franjo, a koji se, uza sve simpatije i potporu rimskih papa i tolikih biskupa, nije svuda lako probijao. Borbu zaključi papa Aleksandar IV bulom od 12. kolovoza 1257. na temelju koje Toma i Bonaventura postadoše »magistri regentes« pariškog sveučilišta. Vremena uistinu bijahu »novissima«, samo ne posljednja, kako mnijaše Vilim od sv. ljubavi, nego uistinu »nova« te su tražila nove metode i nove ljude.

Možda je najbolje shvatio povijesnu lekciju kapelan Luja IX Robert Sorbon, koji je, u ovome svijetu korporacija, uz korporaciju studenata samostanaca osnovao korporaciju studenata svjetovnjaka. I tako je nastala Sorbona, ne kao opozicija, nego kao paralelna kolegijalna ustanova.

Obojica prvaka Skolastike zaslužna su i za samo oblikovanje i sazrijevanje svojih redova. U sv. Franje i Dominika treba razlikovati njihovu osobnu i osnivačku karizmu, a onda i grupnu karizmu koju oni dođuše pokrenuše, ali se imala probiti i oblikovati tijekom vremena. Tu je uloga sv. Tome u svom Redu i Bonaventure u svome dosta različita. Obojica svakako udariše pečat dominikanske, odnosno franjevačke duhovnosti. Sv. Toma neizravno, sv. Bonaventura izravno. Sv. Tomu nalazimo u prvoj komisiji Dominikanskog reda koja izrađuje statut apostolskog studija u redu. On se ne bavi izričito pitanjima dominikanskoga duha, ali njegove teze o duhovnom životu postaju stupovlje dominikanske duhovnosti.

Povijesni pak tijekom Franjevačkog reda ne da se zamisliti bez generalata brata Bonaventure. Mladog pariškog profesora, imao je možda tek 36 godina, braća biraju za generala na Svijećnicu 1257, nekoliko mjeseci prije nego će biti promaknut na naslov »magister regens«. Odsada on više-manje napušta katedru i sav se posvećuje službi generalnog služitelja Franjevačkoga reda. Njegove *Constitutiones Narbonenses* kao upravni zahvat, njegova *Legenda maior S. Francisci*, duboki teološki životopis sv. Franje, kao i drugi duhovni spisi prokrčiše put tzv. umjerenoj struji Reda, nasuprot lijevom i desnom ekstremizmu koji je vodio u rasulo. Ne smijemo propustiti reći da nije bio bez oštrih osporavatelja. Pa ni mili *Fioretti*, jedinstven spomenik pučke literature o sv. Franji, ne poštediti brata Bonaventuru, nego mu za sve vijek ostaviše malu karikaturu. A u ono doba često se među du-

hovnjacima čula krilatica koja optuživaše Parisium da ruši Assisium. Uza sve to, mladi profesor, teološki kompetentan, duhovno zrio i uravnotežen, preuzeo je važne opcije za daljnji razvoj karizma sv. Franje. I to mu zaslužuje naslov drugog utemeljitelja reda.

Valja istaći da su oba naša naučitelja, i Anđeoski i Serafski, smatrala ozbiljan studij preduvjetom plodna apostolata, pravovaljanim oblikom izvršivanja Božjega zakona o radu, preduvjetom redovničke discipline, izvrsnom mogućnosti za kontemplaciju te putem svetosti i savršenstva. Jedan od osobito omiljenih sujeta u redovničkoj debati sv. Bonaventure — i s onima izvan reda i s onima u redu — bijaše pitanje rada, ili pitanje V. poglavlja Pravila sv. Franje. Za redovnike htio je od drugih izboriti pravo na rad u Crkvi, a redovnicima je neodoljivo propovijedao dužnost rada. U toj debati, on je intelektualni rad smatrao radom par excellence. Ne treba ni isticati koliko je u tom suvremen. Oba naučitelja bijahu toliko geniji molitve koliko i geniji rada. Rada golemog, neprocjenjivog, herojskog, kako dokazuju ovi tomusi što ih napisashe u dvadesetak tako burnih godina svoga života.

Čar Aristotela i zasluga sv. Tome

Na sasvim drugom planu, ali u istome povijesnom kontekstu, poučno je promotriti prodor Aristotela na Zapad, i to baš na pariško sveučilište, a onda — u teologiju. To je proučavanje mnogostruko poučno, i šteta što se ne možemo duže time pozabaviti. Stvari su stručno poznate, ali nije bez koristi, budu li i općenitije poznate.

Nama je danas teško ocijeniti što je u ono vrijeme značio iznadan prodor aristotelizma u zapadnu misao. Povjesnici proučavaju osobito vrijeme od prvog izrazitog nepovjerenja Aristotelu što ga je izglasala osuda pokrajinske pariške sinode 1210. pa do glasovite osude što ju je objavio pariški biskup Stjepan Tempier 1277. Povijest je vrlo burna. U njoj zaigraše i pape i profesori i biskupi i mladi studenti. Poznavalac toga uzavrelog stoljeća P. Adnès (str. 38) ovako sažimlje slučaj: »Pomalja se novi metalitet, usko povezan s novim ekonomskim, društvenim, političkim i kulturnim uvjetima. Zapaža se prijelaz od antiknog tipa čovjeka na moderni tip. Ljudi se više ne zadovoljavaju misliti svijet, čovjeka, ljudski život samo u odnosu prema vječnom, apsolutnom. Ne vole više promatrati stvari samo kao simbole, slike i znakove. Raste zanimanje za stvari u sebi. Teži se za racionalnom obradbom, s prizvukom naturalizma. Aristotelizam, dugo sumnjiv kršćanskoj misli, prodire u škole i duboko odgovara intelektualnim težnjama toga vremena. On duhove upućuje u racionalnu spoznaju svijeta, ustrojstva zbilje i bitka, što sve postaje predmetom proučavanja samo radi sebe. U dodiru s njime, mislioci uče bolje razlikovati područje naravi i milosti, ono što razum može doseći svojim snagama i ono u čemu mu se osloniti na vjeru u božansku objavu.«

Aristotel nije došao na Zapad sam. Došao je najprije u interpretaciji arapskih filozofa, natrunjen neoplatonizmom. Tako da je situacija bila još složenija. Za mnoge pravovjernike, pa i vrlo prosvijetljene duhove, to je bila otvorena opasnost poganstva. Značajna je u tom sklopu

glasovita riječ sv. Bonaventure koji upozoruje da se voda poganske znanosti ne miješa u vino evanđeoske mudrosti. Na što mu duhoviti povjesnici filozofije odgovaraju da je Tomi uspjelo, te se voda filozofije čudesno sva pretvorila u vino teologije.

Slobodne je duhove zapanjio tako strogo izrađen misaoni sistem, dotada posve nepoznat, koji se umskom dosljednošću i mnogim vidima porvao s baštinjenim augustinskim svjetonazorom. Ne, neće u konačnici Augustinova vizija zbilje nikada posve podleći, ali se sve više osjećala potreba promisliti i premisliti sve staro baštinjeno i novo stečeno. Osobito se doimala Aristotelova filozofija prirode, filozofija čovjeka, filozofija društva. Posebno se za njim zaniješe, mogli bismo reći današnjim jezikom, studenti filozofskog fakulteta koji su prema novome imali manje suzdržljivosti i opreza od svojih kolega sa teološkog fakulteta. Ali, ni najveći duhovi — ta baš su zato i veliki — ne moguše više misliti odmišljeno od ove velike duhovne novosti. Aristotelizam se sve jače osjeća u spisima pariških profesora-teologa, sve od prvoga sumiste Aleksandra Haleškoga, Bonaventurina učitelja. Posebice se Aristotelom bavio učitelj Tomin Albert Veliki. I to bijaše providnosno. Odlučan je i susret magistra Tome, tada papina teologa u Orvietu i Viterbu, sa subratom dominikancem Wilhelmom von Moerbeke, dobrim znalцем grčkoga, koji na poticaj Tomin nanovo prevodi Aristotela, pa tako Toma od 1261. na svježem materijalu piše svoje komentare (V. Bajsić, str. 90) i reformulira gotovo svega Aristotela (Knowles, str. 431).

U međuvremenu, od 1210. nižu se crkvena upozorenja i zabrane koje dođuše usporuju i kanaliziraju prodor Aristotelizma, ali ga ne zaustavljaju. Značajna je zabrana, ako jest zabrana pape Grgura IX 1231. On zabranjuje Aristotelove knjige o prirodi, ali obećaje posebnu komisiju koja će izvršiti očišćenje Aristotela. Dobro primjećuju povjesnici, da ta komisija, kao i tolike druge, nikada nije izvršila svoj posao. Obavio ga je magistralno, magister Albert, i supermagistralno njegov učenik, magister Toma.

Ali u ovome razigranom vremenu, kada su idejna kretanja u svemu razmahu i vrlo brzim mijenama, prisustvujemo i drugome rvanju, unutar samoga pariškog teološkog fakulteta. Pomaljaju se dva smjera: augustinizam, s eklektičkim aristotelizmom što ga stvarno zastupa sv. Bonaventura i franjevačka škola, i novi sistem mišljenja u kojemu sve više prevladava sistem cjelinskog premišljanja cjelokupnoga postojećeg misaonog materijala, staroga i novoga, baštinjenoga i istom stečenoga, filozofskoga i teološkoga. U tome je u početku gotovo sam samcat korifej magister Thomas de Aquino. Možemo preteći konačnu opasku: on je osjetio bilo svoje suvremenosti, i genijalnom moću asimilacije, divovskim radnim kapacitetom, oštroumnom rasudbom, izvornom snagom promišljanja, stvorio za ono vrijeme i za sva kasnija čudesnu sintezu »omnis scibilis — svega znatljivoga«.

Tako je, može se reći, spriječio prijeteći raskol između pariškog filozofskog i teološkog fakulteta i ukazao put iz idejnih napetosti svoga vremena. Svojim je djelom pokazao da je moguća i teološka sinteza »ad instar« aristotelskoga shvaćanja znanosti. U tome uistinu, po Leonu XIII, »longe eminent — daleko nadvisuje« svoje suvremenike.

Ali, stvari se još većma zamršiše. Promatramo ih u odnosu na dva prvaka skolastike, iako u tome igra sva onovremenost. Franjevačka škola je smatrala da će biti vjernija, prione li tješnje uz baštinjeni augustinizam, koristeći nove spoznaje. I Toma je početka išao tim putem. F. Van Steenberghe upozoruje da strogo govoreći Toma i Bonaventura i nisu suvremenici. Istina, izdaleka gledani, oni to jesu, kao dva brata blizanca. Značajno je međutim da god. 1257 Bonaventura prestaje profesorovati, kada Toma počinje. A u međuvremenu, idejni se svijet vrlo naglo mijenjao. Stoga, po Van Steenbergheu (str. 542), Bonaventura predstavlja posljednju fiksaciju tradicionalnog augustinizma s aristotelovskim eklekticizmom, a Toma što dalje to više označuje daljnju, odlučni korak novoj, golemoj i izvornoj sistematizaciji cjelokupnosti. No, duhovi se svrstase. Krajem sedmog desetljeća XIII st. prisustvujemo dubokim napetostima na pariškom sveučilištu. Pustimo li kraju radikalnog aristotelovca Sigerija od Brabanta, protiv kojega se bore obje struje, oštro se pograbiše oživjeli neoaugustinizam s, recimo tako, tomizmom. Brojčano je franjevačka škola bila jača, a pozivala se, protiv prodora »poganstva«, na tradiciju i znanost svetih, a i Toma je bio pod udarom s novotarstva, pogotovo što je zastupao neke teze zajedničke s pristalicama Sigerijevim. Poznata je Tomina oštra disputa s magistrom regensom franjevcem Ivanom Pechamom, i zna se da je i zbog tih napetosti napustio Pariz. Stvar je okončana, čini se, ne baš časno, osudom koju je objavio pariški biskup Stjepan Tempier 7. ožujka 1277., a koja je pogodila i neke teze sada pokojnogaa magistra Tome. Treba spomenuti na čast starcu sv. Albertu da u visokoj dobi putuje iz Kölna u Pariz da obrani čast i pravost svoga mrtvoga učenika.

Uzavrelo stoljeće

Impresionira, dakako, spoznaja da je čovjek kojega danas Crkva slavi kao stup pravovjerja i Zajedničkog učitelja jedno, pa makar kratko vrijeme i makar samo na pokrajinskom planu — ali bijaše to u Parizu, i to postumno — pedesetak godina bio pod zabranom, pa makar samo zbog nekih teza. Doima se, ali je i poučljivo. Istina, u pozadini je bio nemir što ga je izazvao averoizam, to jest averoističko tumačenje Aristotela, od kojega Toma bijaše imun, ali... Averoiste se optuživalo, i to ne bez razloga, da predpostavljaju autoritet poganskog filozofa autoritetu Augustina i ostalih svetih učitelja, pa da dovode u pitanje integritet objave. A neki revni tradicionalisti — ispisujemo sud povjesnika filozofije F. Coplestona (str. 545) — smatrahu da je i Toma prešao u neprijateljski tabor, pa se požuriše smotati tomizam pod istu osudu s averoizmom. Sva ta epizoda samo ističe koliko je u svoje vrijeme sv. Toma bio nov, čak i novotar, a zapravo, on je krčio nove putove.

Još je zanimljivije znati da se glavna debata kretala oko pitanja identiteta mrtvog tijela Isusova. Protivnici, — dominikanac Robert Kilwardby i franjevac Ivan Pecham, prigovarahu Tomi da mu njegove filozofske teze ne dopuštaju ustvrditi identitet između mrtvog i živog tijela Isusova. Toma je, ad rem, distingvirao sa »secundum quid«, a nije

bilo dosta što je ispovijedao da je i mrtvo tijelo Isusovo i za grobnog trodnevlja bilo hipostatski sjedinjeno s Riječju, dostojno božanskog klanjanja.

Toma i Bonaventura danas su »pacifica possessio«, miran posjed Crkve Božje. Ali, djela im se rodiše u kreševu, pa čak donekle i u uzajamnom misaonom kreševu. E. Gilson posvetio je obojici po jedan omašan tom. On prvenstveno izlaže njihovu misao, u veličanstvenu pregledu, ali su mu stranice pune povijesnih informacija koje smatram vrijednim iznijeti na vidjelo jer pokazuju i ljudsku muku koja se krije iza ovoga inače vrlo stvaralačkoga stoljeća. Mnogi rukopisi tadašnjih učitelja leže još neizdani, ali vele da bi samo to stoljeće ispunilo biblioteku koja bi premašila Migne-ovu patrologiju. Na toj su mucu učestvovali i naši učitelji.

Najprije, još jednom, spominjemo providne pape koji su, uza sve zabrane, oprezno, otvarali vrata novome. To znalački tvrdi F. Van Steenberghe (str. 106—107) za Grgura IX koji uza svu svoju zabranu Aristotela, očito privremenu, dok se ne ispita, nagoviješćuje izlaz iz situacije duhovitom primjedbom da su Izraelci oplijenili Egipćane, pa će se i kršćani moći služiti poganskom mudrošću. Glede Urbana IV piše Bajsić (str. 90): »Ne može se dovoljno naglasiti važnost povjerenja koje je papa iskazao svome teologu — to jest Tomi — i njegovoj koncepciji teologije.«

Manje vidoviti, čini se, bijahu pariški biskup Stjepan Tempier i njegovi kolege na kanterberijskoj stolici Robert Kilwardy i Ivan Pecham. Stjepan Tempier kao pariški biskup bavi se od 1270. do 1277. osudama koje pogađaju i magistra Tomu. Osudu pariškoga kolege od 1277 iznenađujuće brzo ponavlja Kilwardy, da je isto tako brzo u dva navrata ponovi odmah po nastupu njegov nasljednik Ivan Pecham. Da ne bude spora o pristranosti: prvi bijaše iz svjetovnoga klera, drugi dominikanac, treći franjevac. Sva trojica kao profesori bijahu protivnici teza koje kao biskupi osudiše. Na biskupskoj stolici pokazao svako svoju revnost, ali — teško je doduše iz našeg doba procijeniti njihove opcije — kao biskupi možda su morali biti diskretniji.

Tu se upliće i riječ o komisijama. Spomenuli smo komisiju koju je najavio Grgur IX da provjeri i pročisti Aristotela. Ta komisija nikada nije završila svog mamutskog posla, zapravo ga ni ne započe. Posao obaviše, po drugoj metodi, Albert i Toma. A biskup Tempier povjerio je sastav svojih osuda komisiji koja je, po sudu povjesnika, radila tako brzopleta, da je svojim poslom više osudila sebe.

Neka se i ovo iz te povijesti ljudskoga znade. Čudesan žderač knjiga i proučavatelj prirode, kojemu povijest duguje vrlo učenika Tomu, Albert Veliki tuži se u svojim djelima (Bajsić, str. 89 sl): »Neki neznanice žele na svaki način napadati upotrebu filozofije, a najviše među dominikancima, gdje im se nitko ne opire, psujući... ono što ne razumiju.« Drugdje pak piše: »A kažem zbog nekih nepomičnih, koji — tražeći utjehu svojoj nepomičnosti — u spisima traže samo što bi pokudili; i kad su tako ustajali u svojoj nepomičnosti, da ne bi izgledali sami ustajali, oni traže kako bi okaljali izabrane... Oni su u zajednici znanstvenog rada ono što je jetra u tijelu... tako su u znanstvenom

radu uvijek prisutni neki gorki i žučljivi ljudi koji sve druge pretvaraju u gorčinu i ne puštaju ih da u ugodnu društvu traže istinu.«

Neka uz ovu kritičku opasku velikog učitelja bude naveden i drugi manje kritičan, ali vrlo uvjeren napadaj, vrlog inače magistra Ivana Pechama, franjevca. On ustaje protiv »profanih novotarija koje su protiv filozofske istine, a na nepravdu svetima, u razdoblju od ovih dvadeset godina uvedene u teološke visine pošto su jasno odbacile i prezele tvrdnje svetaca. Koja je, dakle, sigurnija i zdravija doktrina, da li ona sinova sv. Franje . . . što se u svojim traktatima oslanjaju na svece i filozofe koji su daleko od svake zamjerke, ili ona nova . . .«

Egidije Rimski, augustinac, da postane magister regens, morao je potpisati 1285. Tempierovu osudu, ali u jednom svome djelu oštro reagira na optuživački duh koji je zavladao: »Ima ljudi koji vole ozloglašavati sa zabluda svoje kolege koji obrađuju našu vjeru i prosvjetljuju Crkvu. To je znak naglosti koja nije bez opasnosti za vjeru. Istina, posao teologa, po kojima napredujemo putovima istine, traži ispravaka, ali blagohotnih, slobodnih, ne klevetnički otrovnih. K tome, ne valja naređivati jednoobličnost mišljenja svim našim učenicima, jer naša inteligencija nije dužna biti poučljiva i pod skrbništvom jednog čovjeka, nego pod skrbništvom Kristovim. Neka, dakle, cenzori ušute. Hoće li se držati protivnog mišljenja, slobodno im, ali neka ne optužuju drugo mišljenje sa zablude. To je naglost suda i slabost duha. Takvi u svojoj oholosti dokazuju da ne umiju razlikovati između odlučnih dokaza i slabih razloga« (Chenu, str. 170).

U tom sklopu ljudski dirljivo djeluje gest staroga Alberta koji putuje u Pariz braniti svog pokojnog učenika Tomu kao i gest pariškog filozofskog fakulteta koji prvi izrazuje kondolansu generalnom kapitolu Dominikanaca zbog smrti velikog učitelja Tome i moli da se njegovo tijelo sahrani u zgradi toga fakulteta, a njegovi spisi brižljivo čuvaju.

Onodobno kreševo ljudskog razmišljanja bilo je nužno, i stoga razumljivo. Dok su to još rasprave u domaćoj sredini, koriste izvijanju čišće misli. Uskoro će, pogotovo nakon osuda, stvari dobiti — smijemo li tako oštro reći — blokovski karakter. Prestaju učenici, počinju sljedbenici, a u njih nema širokih obzorja njihovih učitelja, koji — koliko god se razilazili u mišljenjima — ne razidoše se nikada u ljudskim odnosima. Izgleda da je uvijek oslobađajuće: ostaviti sljedbenike, a vratiti se učiteljima.

Dva su njihova stava prema odnosu »staro-novo«. Bonaventura je izriječkom za staro. Piše izričito (In Sent. II, prol.): »Ne kanim pobijati nova mišljenja, već zastupati opća i provjerena. I nitko neka me ne smatra graditeljem novog sistema«. Toma pak, obratno, sve više i više smatra i u djelo provodi da je došlo vrijeme ne eklektičkog nego novog mišljenja. Gotovo bih rekao ezekielski: da nema smisla premazivati zidine, nego ih treba nanovo graditi. Koliko je Toma bio nov, pokazuje i reakcija koju je izazvao. Tu je novost možda najsretnije izrazio njegov životopisac i slavitelj Vilim de Tocco koji u Tome otkriva: novi articuli — novi modi — novae rationes. To znači: nova problematika — nova metoda — nova razradba. Pod drugim vidom, Bonaventura sve znanosti, zapravo» umijeća« svodi pod teologiju. Toma pak strože zastupa autonomiju znanosti i luči redove spoznaje. Bonaventura snažnije teži za

jedinstvom, manje pazeć na razlučbu zbilje. Toma pak, težeći za jedinstvom, ne zapašta strogih razlučbi.

Hoćemo li ih uspoređivati u ključu njihove sinteze, možda bi se moglo reći da je Toma teocentrik, a Bonaventura kristocentrik. Dakako, u glavnoj inspiraciji i razradbi sistema. Ta obojica su sveti poklonici Boga trojednoga i Sina Božjega utjelovljenoga! Ali, posljednje načelo teološkoga mišljenja za jednoga bi bilo više »Deus sub ratione deitatis — Bog pod vidom boštva«, a za drugoga »Deus sub ratione incarnationis — Bog pod vidom utjelovljenja«. Bonaventura je svakako izrazitiji kristocentrik, osobito svojim upornim »Christus-medium«.

Toma i Bonaventura

Smijemo li sada — ne bez straha da ćemo pogriješiti — dopustiti si kratku usporedbu (usporedbu, ne izjednačenje!) ove dvojice prvaka skolastike, anđeoskog Tome i serafskog Bonaventure? Znamo unaprijed: ovakve su usporedbe vrlo relativne, ali — nisu bez hasne. I tu, makar samo probirajući, idemo utrim stazama povjesnikâ.

Prije svega ističemo sa Van Steenberghenom: to su dvije prebogatе ličnosti, izborni mislioci, i stoga zapravo nesvodivi jedan na drugoga, pa pomalo i neusporedivi. To su dvije karizme, dva poziva, dva izvorna metaliteta, dva ostvarenja.

Ipak, počemo li putem usporedbe, prvome dajemo riječ našem magistru Johannes de Ragusio, Ivanu Stojkoviću Dubrovčaninu, generalnom tajniku bazelskog koncila. On ih, bez ikakvih preferencijalnih sudova, predstavlja Husitima u svome *Oratio de communione sub utraque specie* (Mansi XXIX, 757—8). Evo elogija Tomi: »... fuit excellentissimi ingenii — bijaše izvanredan veleum, više anđeoski nego ljudski, čovjek marljiva studija, ponizna suda, bez primjese neuredne strasti, najsvetijega života, što je znanje zaslužio od Gospodina više molitvom no studijem i čitanjem.« A o Bonaventuri veli da bijaše »svakako najpobožniji od učiteljâ, svetog života, duboka znanja i nauka.«

Neće biti na odmet spomenuti genijalno rješenje o njihovim odnosima što ga čitamo u Danteovu Raju. Dante u XI pjevanju Raja stavlja u usta Tomina pohvalu Franjevcima, a pokudu Dominikancima, da u XII pjevanju Bonaventura preuzme kuditi Franjevce, slaviti Dominikance.

Rijetki su poznavaoi obojice. A udivljenici jednoga ili manje su sretni u usporedbama. Svi se ipak slažu u jednome: postoji zajednička baština — *patrimonium commune* — u čemu se obojica slažu, ali postoji i snažna različnost i općeg vidika i pojedinačnih pristupa i obradbi. Svakako, Tomino je djelo mnogo kompletnije i kompleksnije, Bonaventurino pak odlikuje se proćućenošću i jedinstvom. Hoćemo li ih usporediti, valja uzeti Tominu Sumu i Bonaventurin Itinerarij. Obujmom, prvo je djelo golemo, drugo majušno. Po duhu, to su dvije najljepše sinteze srednjevjekovne misli.

Počemo li »*via auctoritatis*«, neosporan je onaj »*longe eminent*« pape Leona XIII po kojem sv. Toma pod određenim vidicima »daleko premašuje« druge učitelje svoga vremena. A o Bonaventuri vrijedi riječ

istoga pape, po kojoj je on »in mystica theologia facile princeps — bez premca u mističnoj teologiji«.

Izvrstan poznavalac obojice F. Van Steenberghe (str. 544) — ne bez molbe da se njegov sud razumjedne na najbolji način — tvrdi da Bonaventura bijaše kršćanski ekstremista, a Toma kršćanski humanista. Evo doslovnoga teksta: »Temperamentom vrlo različiti, na posve su osoban način obojica živjeli isti evanđeoski ideal. Razlikuju se osobito svojom duhovnošću. Bonaventura čudesno uosobljuje franjevački ideal: radikalni povratak evanđeoskoj jednostavnosti, isključiva potraga za Bogom i nadnaravnim dobrima, nepovjerenje u palu narav i prijezir zemaljštine. Te se njegove oznake očituju osobito potkraj života, u sudovima što ih izriče o profanoj znanosti. Toma zauzumlje umjereniji kršćanski stav. On zastupa ideal duhovnog života koji skladnije povezuje narav i milost, božansko i ljudsko, ostvarivanje bližih ciljeva i potragu za Vrhunskim Dobrom. Odatle njegova veća briga za filozofski progres i kritičnije rasudbe.«

Nešto nam o obojici otkriva poznat Bonaventurin sud. On uspoređuje franjevački i dominikanski smjer mišljenja: jedni, dominikanci, daju prvenstvo spekulaciji, ne zanemarujući unkcije, drugi, franjevci, daju prvenstvo unkciji, ne zanemarujući spekulaciju. Na to se nadovezuje tradicionalna usporedba, koja vrijedi, dakako, samo u globalu, pa zahtijeva i opet meliorističko vrednovanje izreke: u jednom sistemu vlada Istina, u drugome ljubav. Ali, tko je kada uspio u stvari provesti razlučbu ovih dviju vrednota. Je li sunce svjetlost? Ili je sunce toplina? Ili je sunce i svjetlost i toplina? A što priječi, da tko, zadivljen i zanesen suncem-svjetlošću, istražuje svjetlosne snage sunca, a drugi toplotne, pa da nam obojica nešto novo reknu o suncu-svjetlosti-toplini.

Tu nije pitanje o dva habita, o dvije boje, o bijelom i smeđem, nego o dva pristupa jednoj te istoj božansko-ljudskoj-kozmičkoj zbilji koja je, jer je veća od svakog pristupa, »inenarrabilis« — neispripovjeditiva.

Fides quaerens intellectum

U jednome i Toma i Bonaventura bijahu i te kako na liniji velike i duge crkvene tradicije, onamo od sv. Justina. Obojica su vrlo ozbiljno osjećala temeljni zahtjev svoje suvremenosti koji se formulirao aksiomom: »Fides quaerens intellectum«, tj. vjera zahtijeva angažmane razuma. U temeljnom tome stavu bijahu tako jednodušni, a u provedbi opet tako raznoliki. Po sudu povjesnika J. Lortza (str. 406), u ono se vrijeme postavio sveprisutni i neodgodivi problem: teologija — njena mogućnost, nužnost, stvarnost, potreba i opasnost. Otada do danas to je, piše Lortz, jedna od najvećih i najsudbonosnijih tema povijesti osobito Zapadne crkve. On to suvremenim jezikom svodi na pitanje: »Gdje i na kojemu mjestu proročko-religiozna riječ Svetoga Pisma ... želi biti teološki izričaj u strogom smislu, dakle doslovce?« Na to želi odgovoriti cjelokupno djelo i Tomino i Bonaventurino. Oni osjećaju da ništa nije tako tradicijsko kao ova potreba i zadaća da svako vrijeme teologije, u susretu s novim pitanjima i s novim saznanjima, prihvaća muku novih odgovora: iz stare i vječne vjere, dakako, ali u dosluhu s

novim i saznanjima i pitanjima, koja doduše ne modificiraju vjeru, ali mogu i te kako modificirati teologiju. Obojica, dakle, i Doctor angelicus i Doctor seraphicus prihvatiše tu potrebu, tu muku svog vremena kao svoju zadaću i obojica joj se trude odgovoriti. Istina, možda je Bonaventura više gledao na opasnost novoga, a doimala ga se provjerenost staroga. A Toma je bio sve odlučniji da na posve nov način i promisli i premisli i staro i novo za svoje vrijeme. U obojice pak bijaše trudbeničke smjelosti, dostojne velikih vjernika. I ne imadijahu u svome času blizih odobravatelja, a pogotovo nemahu elogija kasnijih papa. Imadijahu samo dušu vjerničku, odgovornu i smionu. Da bi vjera u njihovu vremenu postala djelotvornija, oni su — osobito magister Toma — smatrali da se moraju ozbiljnije uzeti u obzir misaona kretanja njihova vremena, pa da se premisli — ne vjera, ali da teologija, da navještenje vjere. I u tome su obojica magistralni putokazi.

Proces se nije zaustavio do danas. On uvijek iznovice traje i postavlja se uvijek u novim i novim, vrlo često u iznenađujuće neočekivanim oblicima. Zar i danas — nakon stoljeća vrlo velikih novosti — teološka problematika ne očekuje svoje Bonaventure i Tome? Pogotovo kad je Crkveno učiteljstvo II vatikanskog koncila tako ozbiljno uzelo svoje vrijeme! Nije li Tomin problem: izmiriti i uskladiti — ali u solidnoj prouci, promišljanju i premišljanju — teologiju i aristotelizam, nije li to problem našega stoljeća, i to ne samo na jednoj razini. Spominjem se proročkih navještaja pok. prof. Aleksandra Gahsa o raznim današnjim znanstvenim i društvenim fenomenima koji, koliko god su sporni, zahtijevaju doduše dugi proces raslojavanja, ali i razumne doduše, ali smjele i metanojske asimilacije. Jer, Duhu se Božjem sviđa — nije li nas povijest već toliko puta učila? — pomicati tokove Crkve i iznutra i izvana. Brzopletost tu, doduše, nije zakonom, ali niti ustajala, samozadovoljna dostignutost postojećeg.

Misliloci su, vjerujemo, među nama. Samo povijest uči ovo dvoje. Prvo, da im mi možda ne stvaramo iste situacije koje su onomadne uvjereni u postojeće stvarali Tomi i Bonaventuri? Drugo, znanstveni rad neodvojiv je od pokorničkog služenja istini. Misaona rvanja, ako nisu blovska, koriste i potpomažu potrazi za istinom. A istina je uvijek, moramo riječ reći — koštala!

I tu se, pri kraju našega spomen-slova, pred ovom našom dragocjenošću MR 14 iz XIV stoljeća upliće, usputno doduše, ali neodloživo jedan ispit savjesti za naš trenutak, u ovome narodu.

Leon XIII obnovio je za naše stoljeće reлектuru sv. Tome, pa onda i svih velikih skolastika. Misao genija, jer je plod duha, krije u sebi skrivenih krepčina za svako vrijeme. Samo, Leon XIII nije u Crkvi inagurirao divljenje i hvaljenje, nego — čitanje.

A kako je s time u nas? Kakve mogućnosti imaju Hrvati da danas štiju sv. Tomu i sv. Bonaventuru?

Neka se znade da do danas još nemamo ni jednoga njihova djela na hrvatskom. Izuzmimo, dakako, ovo djelce *O biću i suštini* — *De ente et essentia* što je nedavno izdanu u Beogradu, u prijevodu Dra Premca.

Duboko me se dojmilo kad je nedavno došao k meni seljak iz Slavonije, doseljeni Hercegovac. Poslao ga k meni biskup Salač. Pošto je

s mukom othranio brojnu obitelj, pod stare dane duša mu se namjerila na duhovnu literaturu koju, moram reći, izvrsno i s duhovnim iskustvom razumijeva. Iz knjige P. Fučeka *Osobno doživljeno kršćanstvo* naslutio je da bi ga mogao zanimati Bonaventurin *Itinerarij*, pa je došao k meni da potraži, ima li to na hrvatskom. Bio sam radostan što sam mu mogao obećati da će uskoro izaći u prijevodu dubrovačkog franjevca Dra Marija Šikića. Ovaj je posjet u ovo vrijeme za me imao znamen znaka.

Tako nas je obradovala vijest, iako saopćena na sprovodu, da je vrli Dr o. Frano Kovačević OP priredio za tisak Tominu *Summa contra Gentiles*. A evo, u zborniku sv. Tome što ga ovih dana izdadoše naši Dominikanci čitamo na str. 222—236 koji sve narodi imaju prijevode Tomine *Summa theologica*, među njima i Česi i, posebno, Slovaci. Djeluje kao poziv opaska našega Nadbiskupa koji tu (str. 12) u svom popratnom slovu piše: »Prijevod kojeg glavnog djela sv. Tome na hrvatski jezik obogatilo bi Crkvu u Hrvatskoj.« Stoga možemo uzeti kao zavjetno obećanje onih prvih 20 stranica Sume što ih donosi zbornik u prijevodu Dra Tome Vereša. Eppur si muove!

Misterij ostaje

Da završimo. Ili, istom da počnemo?
Misterij ostaje.

E. Gilson završuje svoj volumen o tomizmu stranicom koja nas se duboko doima. Kao da gledamo Tomu, sa svom Sumom, prostrta, u nutarnjem stavu njegove pjesme: *Adoro te devote, latens Deitas — Klanjam ti se smjerno, tajni Bože naš!* To »skrito boštvo«, taj Izaijin »Deus absconditus et Salvator — skriveni Bog, Spasitelj« proniče sve Tomino djelo. Na to se nadovezuje njegova značajna izreka (I, q. 12, art. 13): »In hac vita... (Deo) quasi ignoto conjungimur.« S Bogom se ovdje na zemlji sjedinjujemo kao s Nepoznatim. Tako, po Lortzu (str. 409), Toma nije uveo filozofiju u teologiju, nego je filozofiju naučio mudro i razumno zašutjeti pred Misterijem.

Nije li isti doseg Bonaventurina *Itinerarija*? Tu je riječ *excessus* — *premašaj* tipična za Bonaventurin rječnik. On ne svodi Boga na umsko razmišljanje, nego vodi razum kako će, razmišljajući o Bogu i darivajući se Bogu, prekoračiti sebe. Bog nije domašaj nego je premašaj uma. Razumno premašiti sebe u činu vjere, u tom je bio, čini se, najveći razumski trud obojice prvaka skolastike.

Samo ne zaboravimo! Njihov Bog nije matematička nepoznanica. Bavljenje Bogom za njih ne bijaše apstraktno. To bijaše trajna životna adoracija — poklanjanje, studijski zaposleno, molitvom potpomognuto. Za njih je to bio »skrit« doduše Bog, ali Bog živi, Bog Spasitelj, nazočan i djelatan u ljudskoj povijesti, koji traži čovjeka sugovornika, suradnika. To je Bog povijesti spasenja, kako izvrsno dokazuje prof. J. Ratzinger u svojoj doktorskoj disertaciji o povijesti spasenja u sv. Bonaventure, i kako to obećaje razraditi divovski memorijalni tomistički kongres u travnju ove godine. Taj Bog povijesti spasenja, živo djelatan u njihovu času, interpelirao je neodoljivo magi-

stra Tomu i Bonaventuru, da misle svoju vjeru u svome vremenu i za svoje vrijeme.

I živi ljudi, njihovi suvremenici — profesori i studenti pariške univerze, a onda i svi koje će sami ili po svojim studentima i po svojoj braći blagovjesnički dotaći — ti živi ljudi i živi Bog bijahu nadahnuće svega Tomina i Bonaventurina trudbeničkog stvaralaštva i pregalaštva.

Pa završimo s jednom Tominom ispoviješću. On se manje od svojih suvremenika otkriva u svojim djelima. Savršeno je objektivno, koncentrirano, ni najmanje autocentrično. To dirljivije djeluje izjava koju čitamo na početnim stranicama *Summa contra gentiles* (Van Steenberghe, str. 315): »Ut verbis Hilarii utar, ego hoc vel praecipuum vitae meae officium debere me Deo conscius sum, ut eum omnis sermo meus et sensus loquatur... — Duboko sam sebi svijestan ove vrhunске službe svoga života: sebe dugujem Bogu.«

— o —

I što sada?

Tomin i Bonaventurin poučak vrlo je jednostavan: »Fides quaerens intellectum — Misliti vjeru u sklopu svoga vremena!« To ostaje zadaća svim misliocima-vjernicima. Oni tu zadaću nose za se, za Crkvu, za svoje vrijeme.

Ali, tu prestaje XIII. stoljeće, i punim jedrima jedrimo u svome XX. stoljeću.

Ne preostaje nam drugo nego: misliti. I budući da smo vjernici: misliti vjernički. Misliti baštinjenu vjeru, ali vjeru-blagovijest u sklopu vremenâ i u sklopu svoga vremena. To je naša ljudska čast, ali i naše božansko određenje. Jest, i naša ljudska granica, ali i od Boga dana zadaća. I tu se, kako je već s ovoga mjesta rečeno, i nama suvremenost postavlja kao obveza.

I u tome su nam sveti Toma i sveti Bonaventura i uzori i zaštitnici, i učitelji i predvodnici.

Ovdje, na našem zemljištu povijesti spasenja.

Danas, u svoj složenosti misaone situacije XX. stoljeća.

Tu je, po Tomi, i naš neodgodivi »debere me Deo«.

U svome vremenu i za svoje vrijeme, mi sebe dugujemo Bogu.

LITERATURA: Navodim samo djela s kojima sam se s velikom korišću služio. E. GILSON, *La philosophie de Saint Bonaventure*, Paris 1953; *Le Thomisme*, Paris 1965; *La philosophie au Moyen âge*, Paris 1962. — F. Van STEENBERGHE, *La philosophie au XIII-e siècle*, Louvain-Paris 1966. — J. LORTZ, *Geschichte der Kirche*, Münster 1962, 21. izd. — F. COPLESTON, *Storia della filosofia*, vol. II, Brescia 1971 (prema drugom engl. izdanju od 1959). — M. D. KNOWLES et D. OBOLENSKY, *Le Moyen âge* (2. svezak djela: L. J. ROGIER, R. AUBERT, M. D. KNOWLES, *Nouvelle histoire de l'Eglise*), Paris 1968 (prijevod s engleskoga). — Dragocjene su dvije knjizice iz male enciklopedije *Que sais-je?* u izdanju *Presses universitaires de France*: E. JEAUNEAU, *La Philosophie médiévale*, Paris 1967 i P. ADNES, *La théologie catholique*, Paris 1967. — J. G. BOURGEROL, *St. Bonaventure et la sagesse chrétienne*, Paris (1963) i M. D. CHENU, *St. Thomas d'Aquin et la théologie*, Paris (1970), oboje u nizu *Maîtres spirituels*, u izdanju *Le Seuil*. — Od naše domaće literature spominjem: V. BAJŠIĆ, *Sancti Thomae vestigia promendo* u zborniku radova *Na rubovima Crkve i civilizacije*, Zagreb 1972, 79—101. — K. BALIĆ, *Što je skolastika?* u *Nova revija* 17 (1938), 49—65 i *Sredovječna univerza*, ibidem, str. 266—282 te članak *Crkveni autoritet prema tomizmu i drugim katoličkim školama u Bogoslovska smotra* 28 (1938), 183—201 (u članku nalazimo najkraće podatke o našoj neoskolastici). — J. LACH, *Kodeks Tominog komentara Aristotelove Etike iz zagrebačke Metropolitananske knjižnice u Bogoslovska smotra* 27 (1939), 169—189 (s nastavcima). — F. SANC, *Povijest filozofije*, II. dio, Zagreb 1943. — TOMA AKVINSKI, *O biću i šustini* (Preveo Dr Vladimir Premec), Beograd 1973. — Zahvaljujem i Dru Hadrijanu Boraku, OFM Cap., koji mi je ustupio svoje bogate bilješke iz povijesti srednjovjekovne filozofije.